

АНОТАЦІЯ

Домаренко М. В. Формування професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2026.

Дослідження присвячено формуванню професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- *уперше розроблено й науково обґрунтовано* модель формування професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами, що містить три складники (базовий, змістово-процесуальний, оцінювальний) та в межах якої надано методологічні рекомендації щодо створення аудіовізуальних засобів, адаптованих до особливостей професійної підготовки майбутніх перекладачів (виокремлено й теоретично обґрунтовано перелік оптимальних компонентів адаптованих аудіовізуальних засобів (усний виклад (розповідь), зображення, які його доповнюють, субтитри за необхідності); розроблено рекомендації щодо оптимізації дизайну та змісту аудіовізуальних засобів з урахуванням використання сучасних технологій генеративного штучного інтелекту); запропоновано чотири етапи практичної реалізації розробленої моделі, які регулюють застосування аудіовізуальних засобів у процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів і забезпечують формування їхньої професійної компетентності (окреслення навчальних цілей професійної підготовки майбутніх перекладачів; створення адаптованого АВЗ; використання створеного АВЗ; опрацювання інформації, отриманої з АВЗ);
- *уточнено* поняття «професійна компетентність», «професійна компетентність майбутніх перекладачів», «аудіовізуальні засоби».

Подальшого розвитку набули складники професійної компетентності майбутніх перекладачів; зміст процесу формування професійної компетентності

майбутніх перекладачів; способи класифікації аудіовізуальних засобів; особливості використання аудіовізуальних засобів у процесі формування професійної компетентності майбутніх перекладачів; передумови формування професійної компетентності майбутніх перекладачів; критерії, показники й рівні сформованості професійної компетентності майбутніх перекладачів; засади використання генеративного штучного інтелекту у процесі створення аудіовізуальних засобів; способи використання машинного перекладу в професійній підготовці майбутніх перекладачів.

У ході наукового пошуку *уточнено* сутність і зміст поняття «професійна компетентність майбутніх перекладачів». На основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що сутність професійної компетентності полягає у формуванні знань, навичок і вмінь, які вможливають виконання працівником своїх професійних обов'язків. Поняття «професійна компетентність» доцільно трактувати як макрокомпетентність, що складається з низки загальних і фахових субкомпетентностей, перелік яких сформовано в межах дослідження.

Загальні субкомпетентності необхідні для будь-якої професії, до них належать такі: аналітична; етико-нормативна; операційно-автономна; саморозвивальна; комунікативно-кооперативна. Натомість фахові субкомпетентності необхідні для виконання обов'язків у межах лише конкретної професії. У контексті майбутніх перекладачів варто назвати білінгвальну й культурологічну; предметну; перекладацьку; інструментальну субкомпетентності. Унаслідок аналізу, зроблено висновок, що успішне формування перелічених субкомпетентностей становить сутність формування професійної компетентності майбутніх перекладачів та уможливорює початок їхньої професійної перекладацької діяльності.

Для вивчення сучасного стану формування професійної компетентності майбутніх перекладачів в Україні проаналізовано ЗК та СК Стандарту вищої освіти за спеціальністю «Філологія» галузі знань «Гуманітарні науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та ОПП 10 ЗВО України, що створені на його основі. Попри загалом достатню увагу до формування всіх субкомпетентностей, винятком є фахова інструментальна субкомпетентність,

формуванню якої не приділено належної уваги. Наголошено, що оптимальним способом виправлення ситуації може стати вдосконалення підходів до формування професійної компетентності майбутніх перекладачів.

Уточнено сутність і зміст поняття «аудіовізуальні засоби» (далі – АВЗ) та особливості їх використання в процесі формування професійної компетентності майбутніх перекладачів. *Зазначено*, що аудіовізуальними засобами варто вважати будь-які засоби навчання, які одночасно передають інформацію як візуально (через очі), так і аудіально (через вуха), що вможливорює паралельне опрацювання інформації та робить навчання ефективнішим.

Водночас застосування АВЗ у процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів потребує раціонального й системного підходу, не повинно відбуватися стихійно. *З'ясовано*, що цьому перешкоджають недосліджені особливості використання АВЗ, зокрема відсутність цілісного й науково обґрунтованого підходу як до створення, так і до застосування АВЗ для формування професійної компетентності майбутніх перекладачів. Крім того, ГШІ класу «текст-у-зображення», що з'явилися у відкритому доступі порівняно нещодавно, відкривають нові можливості зі створення відеоряду для АВЗ, які ще не були достатньо досліджені.

Для розв'язання зазначених проблем *розроблено* модель формування професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами, яка містить три складники: базовий, змістово-процесуальний, оцінювальний. У межах базового складника *визначено й описано* передумови формування професійної компетентності майбутніх перекладачів: урахування принципів створення АВЗ; створення АВЗ, адаптованих до підготовки саме майбутніх перекладачів; опора на загальнодидактичні та методичні принципи в організації підготовки зазначених здобувачів освіти.

Зокрема *розроблено* методологію створення адаптованих АВЗ, що передбачає дотримання послідовності дій і рекомендацій, а саме: добір АВЗ з оптимальними компонентами (усний виклад (розповідь), зображення, які його доповнюють, та субтитри за необхідності); перевірку увідповіднення дизайну вибраного АВЗ із чинними вимогами; усунення виявлених недоліків через

редагування (адаптацію) АВЗ та оптимізацію його змістового наповнення, відповідно до сформульованих рекомендацій.

Змістово-процесуальний складник містить такі етапи реалізації моделі: 1) окреслення навчальних цілей професійної підготовки; 2) створення адаптованого АВЗ; 3) використання адаптованого АВЗ; 4) опрацювання інформації, отриманої з АВЗ.

На першому етапі викладач описує очікувані результати професійної підготовки майбутніх перекладачів, тобто формулює навчальні цілі. Для цього спочатку необхідно з'ясувати, яка навчальна дисципліна слугуватиме базою підготовки, а також те, які субкомпетентності мають сформувати майбутні перекладачі під час опанування змістових модулів дисципліни. На основі цього викладач представляє тему, яка підлягає опануванню, укладає навчальні цілі.

Під час другого етапу викладач створює аудіовізуальний засіб, адаптований для майбутніх перекладачів, який міститиме всю необхідну інформацію з теми заняття. Такий процес описано вище.

Третій етап – використання адаптованого АВЗ – передбачає підготовку майбутніх перекладачів до перегляду створеного АВЗ, під час якої відбувається розгляд тих ідіом, реалій, понять, явищ тощо, які згадані в АВЗ побіжно, щоб не перевантажувати його надмірно детальною інформацією. Після цього студенти переглядають адаптований АВЗ, що забезпечує формування нових знань.

Четвертий етап пов'язаний з опрацюванням інформації, отриманої з АВЗ. Після перегляду адаптованого АВЗ майбутні перекладачі виконуватимуть завдання, які допоможуть краще запам'ятати та зрозуміти матеріал: опрацювання зразків вправ; завдання на самостійне пояснення, а також вправи-асоціації, спрямовані на закріплення вивченого матеріалу. Окремим видом вправ, *розробленим* для формування фахової інструментальної субкомпетентності, є редагування машинного перекладу. Під час виконання такого завдання майбутні перекладачі не лише формують компонент власної інструментальної субкомпетентності, але й повторюють вивчений матеріал. Завершувати підготовку доцільно перевіркою виконаних завдань і наданням

зворотного зв'язку, детальність якого варто адаптувати до ступеня помилковості відповіді студента.

Важливою умовою розроблення завдань, що *виокремлена* в межах четвертого етапу, є їхній супровід візуальними джерелами інформації (словники, ілюстрації, таблиці, короткі текстові пояснення тощо), які допоможуть майбутнім перекладачам швидко та зручно пригадати релевантну до завдання інформацію, що потрібно перевірити або пригадати після перегляду АВЗ. З огляду на це зроблено висновок, що аудіовізуальні засоби не замінюють суто візуальні засоби (зокрема підручники, методичні рекомендації тощо), тому їх доцільно використовувати в поєднанні. У такому разі аудіовізуальні засоби забезпечують докладне роз'яснення навчального матеріалу, натомість суто візуальні засоби допомагають швидко згадати або перевірити забуте під час виконання завдань.

У межах оцінювального складника розробленої моделі *обґрунтовано* й *описано* критерії сформованості професійної компетентності майбутніх перекладачів, їхні рівні та показники. Критеріями послуговували виокремлені в межах дослідження загальні й фахові субкомпетентності майбутніх перекладачів. Визначено чотири рівні їхньої сформованості: початковий, середній, достатній, високий. Описано показники всіх чотирьох рівнів сформованості кожної субкомпетентності.

Виконано експериментальну перевірку ефективності розробленої моделі формування професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами. У ході експерименту протягом одного навчального року дві групи майбутніх перекладачів опановували одну навчальну дисципліну. Експериментальне навчання експериментальної групи організовано відповідно до розробленої моделі. Водночас контрольна група навчалася традиційно, як і раніше до створення моделі. За допомогою зрізів знань виконано перевірку стану сформованості субкомпетентностей майбутніх перекладачів, що в сукупності засвідчили стан сформованості їхньої професійної компетентності загалом.

Згідно з отриманими даними, експериментальна група, де навчання проходило за розробленою моделлю, краще сформувала власні

субкомпетентності. Проведений статистичний аналіз із застосуванням критерію Пірсона (χ^2) та Z-критерію підтвердив наявність статистично значущих відмінностей між показниками контрольної й експериментальної груп після завершення формувального етапу експерименту за рівня значущості $\alpha = 0,05$. Зокрема, за узагальненим показником сукупності загальних субкомпетентностей отримано $\chi^2_{\text{емп}} = 10,78$ та $Z_{\text{емп}} = 2,43$, а за узагальненим показником сукупності фахових субкомпетентностей – $\chi^2_{\text{емп}} = 11,33$ і $Z_{\text{емп}} = 2,53$, що перевищило критичні значення, підтвердило статистичну значущість отриманих результатів та довело ефективність розробленої моделі.

Окреслено напрям подальших наукових розвідок, що передбачає створення спеціалізованих курсів, розроблених відповідно до запропонованої моделі, для професійної підготовки майбутніх перекладачів у межах інших навчальних дисциплін. Додатковим напрямом перспективних наукових досліджень є розроблення програмного забезпечення, покликаного надавати зворотний зв'язок щодо виконаних завдань в аудіовізуальному форматі, а також адаптувати його деталізацію згідно з даними про те, наскільки сильно помилився студент.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що методичні рекомендації, сформульовані в межах розробленої моделі формування професійної компетентності майбутніх перекладачів аудіовізуальними засобами, можуть бути використані в закладах вищої освіти під час розроблення ОПП, а також навчально-методичного забезпечення, зокрема навчальних і навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів, електронних освітніх ресурсів, у практиці викладання навчальних дисциплін, спрямованих на формування професійної компетентності майбутніх перекладачів.

Крім того, результати дослідження варто імплементувати в систему підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, а також використовувати як теоретико-методичну основу для подальших наукових розвідок із проблем формування професійної компетентності майбутніх перекладачів.

Ключові слова: професійна компетентність, формування, майбутні перекладачі, перекладацькі компетентності, професійна освіта, переклад, педагогіка, аудіовізуальні засоби, іноземна мова, іншомовне спілкування, професійна діяльність, студенти закладів вищої освіти, професійна підготовка, мовні інструменти на основі штучного інтелекту, штучний інтелект.

ABSTRACT

Domarenko M. V. Formation of future translators and interpreters' professional competence by means of audiovisual aids. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on acquiring a scientific degree of the Doctor of Philosophy, program subject area 015 Professional Education. – National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, 2026.

This study focuses on the formation of professional competence in future translators and interpreters using audiovisual aids.

The scientific novelty of this study lies in the fact that:

– *for the first time*, a model for the formation of professional competence in future translators and interpreters using audiovisual aids has been *developed* and scientifically *substantiated*; this model consists of three components (the foundational, the content-and-process, and the assessment components). Within this model: methodological recommendations are provided for the creation of audiovisual aids adapted to the specifics of the professional training of future interpreters (in particular: a list of optimal components of adapted audiovisual aids has been defined and theoretically substantiated (oral narration, images that supplement it, and, where necessary, subtitles); recommendations were developed for optimising the design and content of audiovisual aids, with regard to the use of modern generative artificial intelligence technologies; four stages of the practical implementation of the developed model have been proposed, which regulate the use of audiovisual aids in the professional training of future translators and ensure the formation of their professional competence (defining the learning objectives for the professional training of future

translators; creating adapted audiovisual aids; using the created audiovisual aids; processing information obtained from the audiovisual aids).

– the definitions of «professional competence» «professional competence of future translators» and «audiovisual aids» have been *clarified*.

Further progress has been made in defining the components of the professional competence of future translators; the current state of the formation of professional competence of future translators in Ukraine; methods of classifying audiovisual aids; the peculiarities of using audiovisual aids in the process of forming the professional competence of future translators; the prerequisites for the formation of professional competence of future translators; the criteria, indicators and levels of formation of professional competence of future translators; the principles of using generative artificial intelligence in the process of creating audiovisual aids; and ideas for using machine translation in the professional training of future translators.

Throughout the course of this research, the substance and meaning of the definition of «professional competence of future translators» have been *clarified*. Based on an analysis of the academic literature, it has been established that the nature of professional competence lies in the development of knowledge, skills and abilities that enable a professional to carry out their professional duties. It was also established that the concept of «professional competence» should be regarded as a macro-competence comprising a range of general and specialised sub-competences, a list of which was identified within the scope of the study.

General sub-competencies are essential for any profession. These include the following sub-competencies: analytical; ethical and normative; operational and autonomous; self-development; and communicative and cooperative. On the other hand, specialised sub-competencies are necessary for performing duties within the scope of a specific profession only. In the case of future translators, these include the following sub-competencies: bilingual and cultural; subject-specific; translational; and instrumental. Based on the analysis carried out, it has been concluded that the successful formation of the listed sub-competencies constitutes the substance of the formation of professional competence of future translators and enables them to begin their professional career as translators.

To determine the current state of the formation of professional competence of future translators in Ukraine, the General and Specific Competencies of the Higher Education Standard for the specialization «Philology» within the field of «Humanities» at the first (bachelor's) level of higher education, as well as the Educational Programmes of 10 higher education institutions in Ukraine developed on its basis, were *analysed*. It has been established that, although sufficient attention is generally paid to the formation of all sub-competences, the exception is specialist instrumental sub-competence, the development of which has not been given due attention. It has been determined that the optimal way to rectify this is to improve approaches to the development of professional competence among future translators.

The nature and meaning of the concept of «audiovisual aids» (hereinafter referred to as AVAs) and the specific features of their use in the process of forming the professional competence of future translators have been *clarified*. It has been established that audiovisual aids should be understood as any teaching aids that simultaneously convey information both visually (through the eyes) and aurally (through the ears), thereby enabling parallel information processing and making learning more effective.

At the same time, the use of AVAs in the professional training of future translators requires a rational and systematic approach and should not be carried out randomly. It has been established that this is hindered by the lack of research into the particularities of using AVAs, in particular by the lack of a comprehensive and scientifically grounded approach to both the creation and use of AVAs for the formation of professional competence in future translators. Furthermore, «text-to-image» generative AI, which have only recently become available in the public domain, opens up new possibilities for creating video content for AVAs, the potential of which has not yet been sufficiently researched.

To address these issues, a model for forming the professional competence of future translators using audiovisual aids has been *developed*, comprising three components: the foundational, the content-and-process, and the assessment components. Within the foundational component, the prerequisites for developing the professional competence of future translators are defined and described: adherence to

the principles of audiovisual aids creation; the creation of audiovisual aids adapted specifically to the training of future translators; and guidance by general didactic and methodological principles in organising the training of these students.

In particular, a methodology has been developed for creating adapted AVAs, which involves following a sequence of steps and relevant recommendations, namely: selecting AVAs with optimal components (oral narration, supplementary images and, where necessary, subtitles); verifying that the design of the selected AVA complies with the established requirements; rectifying any identified shortcomings by editing (adapting) the AVA and optimising its content in accordance with the formulated recommendations.

The content-and-process component of the model comprises the following stages of model implementation: 1) defining the learning objectives of the training; 2) creating an adapted AVA; 3) using the adapted AVA; 4) processing the information obtained from the AVA.

At the first stage, the instructor determines the expected outcomes of the professional training of future translators, that is, formulates the learning objectives. To do this, it is first necessary to determine which academic discipline will serve as the basis for the training, as well as which sub-competencies future translators are to develop whilst studying the content modules of this discipline. On this basis, the teacher identifies the topic to be covered and specifies the learning objectives in detail.

During the second stage, the teacher creates an audiovisual aid adapted for future translators, which will contain all the necessary information on the lesson topic. The relevant process is described above.

The third stage – the use of the adapted audiovisual aid – involves preparing future translators to view the created audiovisual aid, during which the idioms, cultural realities, concepts, phenomena, etc., mentioned in the audiovisual aid in passing are discussed. After this, students view the adapted AVA, which enables the acquisition of new knowledge.

The fourth stage – processing the information obtained from the AVA – involves future translators, after viewing the adapted AVA, completing tasks that will help them better memorise and understand the material they have reviewed. These include:

working through sample exercises; self-explanation tasks; and association exercises aimed at reinforcing the material studied. A specific type of exercise designed to develop specialised instrumental sub-competence is the editing of machine translation. When carrying out such a task, future translators not only develop the relevant component of their own instrumental sub-competence, but also revise the material they have learnt. It is advisable to conclude the training by checking the work completed and providing feedback, the level of detail of which should be adapted to the extent of errors in the student's response.

The important requirement for the development of tasks, as defined in the fourth stage, is that they be accompanied by visual information sources (dictionaries, illustrations, tables, brief textual explanations, etc.), which will help future translators to quickly and easily recall information relevant to the task that they wish to check or may have forgotten after viewing the AVA. In view of this, it has been concluded that audiovisual aids are not a substitute for purely visual aids (in particular textbooks, instructional guidelines, etc.), and it is therefore advisable to use them in combination. In this case, audiovisual aids provide a detailed explanation of the learning material, whilst purely visual aids help students to quickly recall or check information they may have forgotten whilst completing tasks.

Within the assessment component of the developed model, the criteria of the formation of professional competence of future translators, their levels and indicators, are substantiated and described. The criteria selected are the general and specialized sub-competencies of future translators identified within the study. Four levels of their development have been identified: basic, intermediate, satisfactory, and advanced. The indicators for all four levels of development for each sub-competence are described.

An experimental verification of the effectiveness of the developed model of forming the professional competence of future translators using audiovisual aids was *carried out*. During the experiment, over the course of one academic year, two groups of future translators studied the same academic discipline. The experimental group's educational process was organised in accordance with the developed model. Meanwhile, the control group was taught using traditional methods, as had been the case prior to the model's creation. By means of knowledge assessments, the level of

formed sub-competencies among future translators was evaluated; collectively, these indicated the overall level of their professional competence.

According to the data obtained, the experimental group, which was taught using the developed model, demonstrated a higher level of the formation of their sub-competencies. A statistical analysis using Pearson's chi-square test (χ^2) and the Z-test confirmed the statistical significance of the differences between the control and experimental groups' outcomes at the end of the formative stage of the experiment, at a significance level of $\alpha = 0.05$. In particular, for the summarised indicator of the set of general sub-competencies, the values obtained were $\chi^2_{\text{emp}} = 10.78$ and $Z_{\text{emp}} = 2.43$, whilst for the summarised indicator of the set of specialised sub-competencies, the values were $\chi^2_{\text{emp}} = 11.33$ and $Z_{\text{emp}} = 2.53$, which exceeded the critical values, confirming the statistical significance of the results obtained and demonstrating the effectiveness of the developed model.

A direction for further research has been identified, which involves the creation of specialised courses, developed in accordance with the proposed model, with the aim of providing professional training for future translators within the framework of other academic disciplines. An additional area for further research is the development of software capable of providing feedback on completed tasks in an audiovisual format, as well as adjusting the level of detail in the feedback according to the severity of the student's error.

The practical significance of this study lies in the fact that the methodological recommendations formulated within the framework of the developed model for forming the professional competence of future translators using audiovisual aids can be utilised in higher education institutions when developing study programmes, as well as teaching and learning materials, in particular textbooks and instructional guides, teaching resources, electronic educational resources, and in the teaching of academic disciplines aimed at developing the professional competence of future translators.

Furthermore, the findings of this thesis can be utilised in the professional development of academic and teaching staff, and serve as a theoretical and methodological foundation for further research into the development of professional competence of future translators.

Keywords: professional competence, formation, future translators, translation competencies, professional education, translation, pedagogy, audiovisual aids, foreign language, foreign-language communication, professional activity, higher education students, professional training, AI-assisted language tools, artificial intelligence.